

іст. наук: 07.00.02 / О. В. Цуп; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2009. – 20 с.

6. Hřich J. Hospodářsky rozměr česke zahraniční politiky. Důležitý nastroj boje s hospodářskou krizí [Text] // Česka zahraniční politika v roce 2009. Analýza UMV / In: Kořan Michal. – Praha: Ústav mezinárodních vztahů. 2010. – S.303–316.

7. Kořan M. Politický kontext a tvorba česke zahraniční politiky v roce 2011 [Text] // Česka zahraniční politika v roce 2011. Analýza UMV / In: Kořan, Michal (ed). – Praha: Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2012. – 379 s.

8. Palata L. Otázka smyslu Ukrajiny [Text] // Mezinárodní politika. – Praha: MZV, 2011. – №9. – S.2.

9. Votapek V. Česka vyhodní politika [Text] // Zahraniční politika České republiky 1993–2004. Úspěchy, problémy a perspektivy / [O. Pick, V. Handl (eds.) a kolektiv autorů]. – Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2004. – S.99–108.

References

1. Zвіт про роботу Торговельно-економічної місії України в Чеській Республіці за 2001 р. // Správa №01–04/215 від 18.12.2001 р. – 9 с.

2. Korsak R. V. Polityčhna i ekonomichna spivpraca Ukrainy' ta Chexiyi v umovax transformaciyi suspil'ny'x vidnosy'n (2000–2012 rr.): monografiya [Tekst] / Korsak R. V. – Uzhgorod: Vy'davny'cztvo FOP Breza A. E., 2013. – 518 s.

3. Korsak R. V. Ukrainsko-cheshskij zekonomicheskij dialog (2010–2013 gg.) [Tekst] // Oralnyy rylym zharshysy. – Ural'sk: Uralnauchkniga, 2014. – №29 (108). – S.115–118.

4. Fedurecya V. P. Sy'stéma regulyuvannya zovnishn'oekonomichny'x zv'yazkiv u Ches'kij Respublitsi: dosvid organizaciyi dlya Ukrainy' [Tekst]: avtoref. dy's. ... kand. ekon. nauk. – Uzhgorod: UzhNU, 2006. – 20 s.

5. Czup O. V. Ches'ka Respublika i Ukrajina v mizhderzhavny'x vidnosy'nax kincyа XX – pochatku XXI st. [Tekst]: avtoref. dy's. kand. ist. nauk: 07.00.02 / O. V. Czup; L'viv. nacz. un-t im. I. Franka. – L., 2009. – 20 s.

6. Palata L. Otázka smyslu Ukrajiny [Text] // Mezinárodní politika. – Praha: MZV, 2011. – №9. – S.2.

7. Votapek V. Česka vyhodní politika [Text] // Zahraniční politika České republiky 1993–2004. Úspěchy, problémy a perspektivy / [O. Pick, V. Handl (eds.) a kolektiv autorů]. – Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2004. – S.99–108.

8. Kořan M. Politický kontext a tvorba česke zahraniční politiky v roce 2011 [Text] // Česka zahraniční politika v roce 2011. Analýza UMV / In: Kořan, Michal (ed). – Praha: Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2012. – 379 s.

9. Hřich J. Hospodářsky rozměr česke zahraniční politiky. Důležitý nastroj boje s hospodářskou krizí [Text] // Česka zahraniční politika v roce 2009. Analýza UMV / In: Kořan Michal. – Praha: Ústav mezinárodních vztahů. 2010. – S.303–316.

Korsak R. V., doctor of historical sciences, professor, Uzhgorod National University, faculty of «Tourism», department of tourism infrastructure and services (Ukraine, Uzhgorod), korsakr@inbox.ru

Diversification prospects of Ukrainian–Czech relations (2015–2020)

In the first in Ukrainian historiography analysis a complex of the possibilities of diversification Ukrainian–Czech intergovernmental cooperation for the period 2015–2020. The theme was made possible through the use of scientific methods of knowledge: analysis, synthesis, systematization, generalization, concrete, historical and dialectical method. The author concludes that improving bilateral relations with the Czech Republic and borrowing of Czech foreign policy experience, is an urgent task for the Ukrainian government, as it can provide rapid integration of Ukraine into the EU. The study preferred methods of historical research, historical and genetic, historical, comparative, historical and synthetic, historical and diachronic, empirical analysis and more.

The basis of the study were the archives and works of Ukrainian and Czech researchers.

Keywords: Ukrainian–Czech relations, Ukraine, Czech Republic, intergovernmental cooperation, the European Union, «Eastern Partnership».

Korsak R. V., доктор исторических наук, доцент кафедры туристической инфраструктуры и сервиса, факультет «Туризма», Ужгородский национальный университет (Украина, Ужгород), korsakr@inbox.ru

Перспективы диверсификации украинско–чешских отношений (2015–2020 гг.)

Впервые в украинской историографии осуществлен комплексный анализ исследования возможностей диверсификации украинско–чешского межгосударственного сотрудничества на период 2015–2020 гг. Раскрытие

темы стало возможным благодаря использованию общенаучных методов исследования: прогноза, анализа, синтеза, системности, обобщения, конкретности, историзма и диалектического метода. Автор пришел к выводу, что улучшение межгосударственных отношений с Чешской Республикой и заимствования чешского опыта внешней политики, являются актуальными задачами для украинской власти, поскольку это может обеспечить быструю интеграцию Украины в ЕС. В исследовании отдано предпочтение историческим методам исследования: историко–генетическому, историко–сравнительному, историко–синтетическому, историко–диахронному, эмпирическому анализу.

Основу исследования составили архивные материалы, работы украинских и чешских исследователей.

Ключевые слова: Украинско–чешские отношения, Украина, Чехия, межгосударственное сотрудничество, Европейский Союз, «Восточное партнерство».

* * *

УДК 796.5(477)

Лазуренко В. М.,

доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України та супільних дисциплін, Черкаський державний технологічний університет (Україна, Черкаси), lazurenko76@mail.ru

Чепурда Г. М.,

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри туризму та готельно–ресторанної справи, Черкаський державний технологічний університет (Україна, Черкаси), anna_chepurda@ukr.net

Досвід полезахисного лісорозведення в Україні

Досліджено формування знань про необхідність впровадження полезахисного лісорозведення в Україні з кінця XVIII ст. до середини XX ст. Вивчено досвід полезахисного лісорозведення та практичну діяльність у цій сфері. Розповідається про особливості діяльності найдавніших осередків степового лісорозведення та про піонерів захисного лісорозведення на теренах України. Показано, що відновлення радянською владою сільського господарства країни, зруйнованого бойовими діями періоду Першої світової та громадянської воєн було спрямоване на його модернізацію та зменшення залежності рівня урожаю від природних умов. Показано, що завдяки інтенсивній і продуктивній діяльності вже діючих в ті часи на Україні дослідницьких установ було остаточно доведено величезне значення степового лісорозведення для боротьби з посухою і отриманням високих і стійких урожаїв та допомогла розробити нові структури і типи полезахисних насаджень, правила їх розподілення та агротехнічні прийоми їх створення.

Ключові слова: полезахисне лісорозведення, полезахисні лісосмуги, лісонасадження, лісосмуга.

Екологічна катастрофа яка в наслідок хижачького розорювання земель охопила північно–причорноморські степи в кінці XIX – на початку XX століть та викликані нею пилові бурі, посухи та неврожаї сприяли активізації пошуку шляхів її подолання та забезпечення сталого високого рівня урожаю. Однак ще у XIX ст. цілий ряд дослідників та практиків лісорозведення почали активно займатись цим питанням. Більшість з них сходилося на думці, що для ефективної боротьби з посухою та ерозійними процесами, які були характерними півдню України потрібно проводити заліснення цих територій.

Мета статті полягає у вивченні досвіду полезахисного лісорозведення та практичну діяльність у цій сфері на теренах України до початку Другої світової війни.

Ідея захисту полів, садів та садіб лісонасадженнями виникла у землеробів посушливої степової зони після поселення їх у цих районах. Здавна було підмічено, що в посушливі роки хліб і трави Степу та Лісостепу краще росли поблизу лісів та близько від них. Ці спостереження й наштотували окремих землевласників висаджувати ліс на полях смугами для захисту землі від ерозії та одержання високих та стабільних урожаїв сільськогосподарських культур.

У цьому контексті відзначився миргородський поміщик В. Я. Ломиковський – нащадок козацької старшини, дослідник української старини, етнограф та агроном, який займався вивченням агротехнічних та інших заходів, спрямованих на послаблення шкідливої дії посух [1, с. 473]. З 1809 р. він створив на своїх полях систему полезахисних смуг або впровадив, як тоді говорили, «древопольну систему землеробства». По межах своїх володінь Ломиковський посадив високостовбурні дерева, а на ділянках, непридатних для вирощування сільськогосподарських культур, ліси та сади. Всі дороги та греблі також були обсажені різними деревами, насамперед – плодовими породами [1, с. 474].

Серед піонерів захисного лісорозведення особливе місце належить поміщику В. П. Скаржинському (1787–1861 рр.), який на крутосхилах, балках та інших непридатних для сільського господарства землях починаючи з 1814 р. біля села Трикрати (Вознесенський район, Миколаївської області) посадив 437 гектарів лісу, побудував 36 ставків, застосував зрошення лучних угідь, заклад помологічний сад (221 сорт), дендрарій (281 вид), плантацію шовковиці (150 га) і плодовий сад та виноградники (104 га). Він одним з перших організував у своєму маєтку лісорозсадники, які забезпечували садовим матеріалом майже увесь південь України, а також окліматизував чимало видів деревних та чагарникових порід з Північної Америки та Західної Європи [2, с. 237].

Без спеціальної лісівничої чи агрономічної освіти В. П. Скаржинський опрацював технологію створення лісів і вирощування нового матеріалу на посадку у несприятливих умовах степової зони. Лісорозведення в степу – необхідна умова підвищення родючості ґрунтів, їхньої вологості, підвищення урожайності полів і поліпшення клімату. Для цього, як вважав В. П. Скаржинський, доцільно створити систему взаємно перпендикулярних лісових смуг і посадити ліс на крутосхилах і балках, у заплавах річок [3, с. 78].

Одним із найдавніших осередків степового лісорозведення в Україні був Старобердянський лісовий масив, закладений у 1846 р. Він розташований у посушливій частині Причорноморської низовини на висоті 5–25 метрів над рівнем моря. Тут у наддуговій частині тераси річки Молочної ґрунти супіщані, суглинисто-супіщані, зрідка піщані і на плато-суглинисто-темно-каштанові. Початок лісопосадок на Мелітопольщині пов'язаний з німецьким колоністом І. І. Корнісом (1789–1848), який з 1830 до 1844 р. посадив 12 гектарів лісу [3, с. 87]. У 1844 р. царський уряд запропонував І. І. Корнісу організувати державну лісову плантацію, яка почала діяти у 1846 р., і стала осередком державного степового лісорозведення. Головна мета створення плантації полягала у залісенні відкритих степових просторів [3, с. 88].

У другій половині XIX ст. все частіше друкувалися матеріали про позитивний вплив лісонасаджень, і деякі прогресивні поміщики почали займатись лісорозведенням. Однак навіть наприкінці XIX ст. роботи по створенню лісосмуг проводили лише окремі ентузіасти.

У 1882 р. приступив до створення лісосмуг в своєму маєтку А. де Каррієр (с. Кам'яноватка на Миколаївщині). Розбивши поля на квадрати з довжиною сторін 240 сажнів, він саджав по межах кожного з них 4-рядні лісосмуги. За кілька років в його маєтку лісосмугами, площа яких становила 87 га, було захищено 1090 га полів. У 1877 р.

Каррієр на невіддях по схилах балок і по берегах річки Мертвовод почав сіяти жолуді дуба. Досвід створення захисних лісонасаджень Каррієра був виданий у Москві у 1895 р., захисні лісонасадження у його маєтку навіть обстежив відомий вчений агроном А. Бичихін і встановив їх позитивний вплив на мікроклімат та врожайність сільськогосподарських культур. В. В. Докучаєв, опрацюючи план боротьби з посухами та ерозією, також використав досвід А. А. де Каррієра по лісовирощуванню [2, с. 475].

Всі ці здобутки підготували справжній прорив у розвитку агролісомеліоративної науки, який здійснили роботи Докучаєвської експедиції, що стала своєрідним першим методичним і організуючим центром наукових лісомеліоративних досліджень як в Україні, так і в цілому в Росії.

Загальний напрямок науково-дослідних робіт з питань, пов'язаних з облісенням степів, було визначено дуже ясно і широко в працях експедиції, організованої В. В. Докучаєвим у 1891 р. Ця експедиція не тільки багато зробила для пізнання природи наших степів, не тільки виробила новий науковий метод обґрунтування господарських заходів з боротьби з посухою, але і намітила конкретні шляхи боротьби з цим стихійним лихом.

Однією з перших успішних спроб вирощування полезахисних лісових смуг у степу стало створення п'яти лісосмуг на території Маловиськівського району сучасної Кіровоградської області. Вони висаджувались у 1901–1902 рр. та розміщувались з півночі на південь. Керував роботами лісничий Ониківського казенного лісництва Меронвіль де Сентклер. Ці лісові смуги були унікальними лісомеліоративними об'єктами, їх вивчали вчені С. Т. Мусієнко, М. Ф. Галюк, Є. С. Чеботарьов і встановили їх велику екологічну цінність [3, с. 130].

У період з 1899 по 1910 р. були висаджені Володимирівські полезахисні лісосмуги (Казанківський район Миколаївської області) шириною 40 – 60 м. У ті ж роки у Вознесенському повіті посадили 53,3 га лісосмуг від 30 до 100 м шириною. А у кінці XIX – на початку XX ст. на Одещині посадили 83,4 га 9 лісосмуг шириною 30 – 50 м. Всього до 1917 р. на території 9 українських губерній посадили 1,5 тис. га полезахисних лісосмуг, і всі вони мали значну ширину та цільну конструкцію. У період Першої світової та громадянської воєн роботи по створенню лісосмуг припинилися [3, с. 131].

Загалом система лісонасаджень Маріупольської дільниці та Великоандольського лісництва, створених у 1893–1907 рр. включала 54 дослідних об'єкти, у тому числі 37 полезахисних лісових смуг, 11 масивних лісонасаджень, 4 улоговинно-балкових лісонасаджень і 2 об'єкти на схилах. Тривалий час створювали лісосмуги шириною 40 – 60 м. Вважалося, що в лісосмугах такої ширини буде мати місце лісове середовище. Широкі лісосмуги займали значну частину орних земель. Вони були цільними, і в них і поряд з ними накопичувались вали зі снігу, що весною на тривалий час затримувало проведення сільськогосподарських робіт. На Деркульській і Маріупольській дільницях захисні лісонасадження створювали на багатих звичайних чорноземах. Ці лісонасадження збереглися до наших днів і знаходяться у відмінному стані [3, с. 130].

На жаль, байдужість царського уряду, Перша світова війна та національно-визвольні змаганнями які

розгорілись на території колишньої Російської імперії перешкодили реалізувати в життя запропоновані ідеї.

Після приходу до влади більшовиків перед ними постала проблема продовольчого забезпечення країни. Окрім відновлення сільського господарства країни, зруйнованого бойовими діями, радянською владою було взято курс на його модернізацію та зменшення залежності рівня урожаю від природних умов [4, с. 8].

У 1920-х рр. були розпочаті роботи по закріпленню ярів, сипучих пісків, залісненню вирубок у посушливих районах країни. 29 квітня 1921 р. було прийнято постанову про боротьбу з посухою, проте в Україні з 1921 по 1927 рр. було посаджено лише 2 тис. га полезахисних лісосмуг. Лише 1929 р. Наркомзем УРСР провів широку нараду з питань створення системи полезахисних смуг [3, с. 131]. З основними доповідями на нараді виступали провідні вчені Г. М. Висоцький і В. Я. Гурський. На цій нараді особлива увага зверталася на обґрунтування породного складу, ширини міжрядь і конструкції полезахисних лісових смуг, відстані між повздовжніми полезахисними лісосмугами [3, с. 131].

Саме в цей період почалась справжня реалізація Докучаєвського плану. У 1931 р. було прийнято постанову Ради народних комісарів і ЦК ВКП(б) про створення широких полезахисних насаджень на незрошуваних та зрошуваних територіях. Тій же проблемі партія та уряд приділяли в другій та третій п'ятирічці особливу увагу, що знайшло своє відображення в постанові Ради народних комісарів СРСР і ЦК ВКП(б) від 26 жовтня 1938 р. «Про заходи забезпечення стійкого урожаю в посушливих районах СРСР» та ряді наступних постанов та наказів керівних органів [5, с. 118].

До того ж завдяки інтенсивній і продуктивній діяльності вже вище згаданих дослідницьких установ було остаточно доведено величезне значення степового лісорозведення для боротьби з посухою і отриманням високих і стійких урожаїв та допомогла розробити нові структури і типи полезахисних насаджень, правила їх розпроділення та агротехнічні прийоми їх створення.

Загалом протягом 1930-х рр. і до 1941 р. було висаджено 43,5 тис. га полезахисних лісових смуг, проте, як показало обстеження комісії УкрНДЛГА, значна частина їх загинула (45%) або знаходилась в незадовільному стані (36%) [3, с. 131]. Це свідчило про низьку якість лісокультурних робіт.

Отже, як бачимо, досвід полезахисного лісорозведення в Україні почав формуватися з кінця XVIII ст. та особливо активно почав впроваджуватися на практиці в період 20–30-х років XX століття.

Список використаних джерел

1. Борейко В. Е. История охраны природы Украины (X век – 1980 г.) / В. Е. Борейко. – К.: Киевский эколого-культурный центр, 1997. – Т.2. 1941–1980. – 192 с.
2. Вакулюк П. Г. Нариси з історії лісів України / П. Г. Вакулюк. – Ф.: Поліфраст, 2000. – 624 с.
3. Вакулюк П. Г. Лісовідновлення та лісорозведення в Україні: Моногр. / П. Г. Вакулюк, В. І. Самоплавський. – Х.: Прапор, 2006. – 383 с.
4. Сукачев В. Н. Великий Сталинский план преобразования природы степных и лесостепных районов нашей страны // Вопросы географии. Сб. девятнадцатый, 1950. Преобразование природы и хозяйства Союза ССР. – М.: Государственное изд-во географической литературы, 1950. – С.5–22.
5. Добровольский Г. В. Почвенные ресурсы России за 150 лет / Г. В. Добровольский // Россия в окружающем мире. – М.: ЭКСМО, 2002. – С.117–119.

References

1. Borejko V. E. Istorija ohrany prirody Ukrainy (X vek – 1980 g.) / V. E. Borejko. – K.: Kievskij jekologo-kul'turnyj centr, 1997. – T.2. 1941–1980. – 192 s.
2. Vakulyuk P. H. Narisy z istoriyi lisiv Ukrayiny / P. H. Vakulyuk. – F.: Polifrast, 2000. – 624 s.
3. Vakulyuk P. H. Lisovidnovlennya ta lisorozvedennya v Ukrayini: Monohr. / P. H. Vakulyuk, V. I. Samoplav's'kyy. – Kh.: Prapor, 2006. – 383 s.
4. Sukachev V. N. Velikij Stalinskij plan preobrazovaniya prirody stepnyh i lesostepnyh rajonov nashej strany // Voprosy geografii. Sb. devjattjadcatyj, 1950. Preobrazovanie prirody i hozjajstva Sojuza SSR. – M.: Gosudarstvennoe izd-vo geograficheskoy literatury, 1950. – S.5–22.
5. Dobvol'skij G. V. Pochvennye resursy Rossii za 150 let / G. V. Dobvol'skij // Rossija v okruzhajushhem mire. – M.: JeKSMO, 2002. – S.117–119.

Lazurenko V. N., Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the History of Ukraine and Social Sciences Department, Cherkasy State Technological University (Ukraine, Cherkasy), lazurenko76@mail.ru

Chepurda G. M., Candidate of Sciences (Philology), Associate Professor, Associate Professor of Tourism, Hotel and Restaurant Business Department, Cherkasy State Technological University (Ukraine, Cherkasy), anna_chepurda@ukr.net

Experience in field-protective afforestation in Ukraine

The formation of knowledge about the necessity of introduction of shelterbelt planting in Ukraine since the end of the XVIII century until the middle of the twentieth century is analyzed. The experience of shelter forestation is studied. It is said about the features of activities of the oldest centers of steppe afforestation and pioneer protective afforestation in the territory of Ukraine. It is shown that the restoration by the Soviet regime of the country's agriculture destroyed by the fighting in the First World War and the Civil War was aimed at its modernization and reduction of dependence on the environmental conditions of its harvest levels. It is shown that due to the intense and productive activities of existing at that time research institutions in Ukraine it was finally proved that crucial steppe afforestation to combat drought and obtain high and stable yields, the new structure and type of shelterbelt plantings were developed, and the rules for the farming techniques to create them.

Keywords: field-protective forestation, shelter belts, plantations, forest belt.

Лазуренко В. Н., доктор исторических наук, профессор, профессор кафедры истории Украины и общественных дисциплин, Черкасский государственный технологический университет (Украина, Черкассы), lazurenko76@mail.ru

Чепурда А. Н., кандидат филологических наук, доцент, доцент кафедры туризма и отельно-ресторанного дела, Черкасский государственный технологический университет (Украина, Черкассы), anna_chepurda@ukr.net

Опыт полезащитного лесоразведения в Украине

Исследовано формирование знаний о необходимости внедрения полезащитных лесоразведений в Украине с конца XVIII века до середины XX в. Изучен опыт полезащитных лесоразведений и практическую деятельность в этой сфере. Рассказывается об особенностях деятельности древнейших очагов степного лесоразведения и о пионерах защитного лесоразведения на территории Украины. Показано, что восстановление советской властью сельского хозяйства страны, разрушенного боевыми действиями в период Первой мировой и гражданской войн, было направлено на его модернизацию и уменьшение зависимости уровня урожая от природных условий. Показано, что благодаря интенсивной и продуктивной деятельности уже действующих в те времена на Украине исследовательских учреждений было окончательно доказано огромное значение степного лесоразведения для борьбы с засухой и получением высоких и устойчивых урожаев и сделана помощь в разработке новой структуры и типа полезащитных насаждений, правила их распределения и агротехнические приемы их создания.

Ключевые слова: полезащитное лесоразведение, полезащитные лесополосы, лесопосадки, лесополоса.

* * *